פניך אבקש — דברי פתיחה וזיכרון

הרב יאיר דרייפוס

דברי פתיחה וזיכרון

ספר זה מחזיר אותי 26 שנים לאחור, לשנת תשמ"ב, לימים בהם הייתי לצדו ובצלו של הרב שג"ר בישיבת הכותל במקומו של הרב ח"י הדרי שליט"א, שהיה בשנת שבתון. שיחותיו של הרב שג"ר, שניתנו באותה תקופה מדי שבועיים בפני לומדי בית המדרש ובפני שומעים מבחוץ, היוו את הפריצה הראשונה שלו, במלוא עוצמתו ושיעור קומתו, לתודעתו של הציבור הרחב. כשנתגלתה מחלתו של הרב שג"ר, החליטו שניים מתלמידיו, ר' מאיר ורדיגר ור' עוזי פוקס, לעבד לספר רשימות של אותן שיחות, בתקווה שיזכו להוציאו לאור עוד בחייו. הם עמלו ומסרו לרב שג"ר טיוטה של כל הדרשות, מחווה ששימחה אותו מאוד. הרב נתן את ברכתו לשניים ועודד אותם להמשיך בעבודתם, שהגיעה לסיומה כעת, עם פרסומו של ספר זה.

הריסות ובניינים הרב שג"ר הנחה אותנו לטפל בעיקר בכתביו המאוחרים, שבהם ראה את תורתו הבשלה. עם זאת, הוא החשיב מאוד גם את תורותיו הראשונות ועל כן עודד את הוצאתן לאור של שיחות ורשימות של שיעורים שנתן בצעירותו, כגון אלה שיוצגו בספר זה ובספרים נוספים בע"ה. עם השנים השתנתה תורתו לבלי הכר ברוחה, בעוצמתה ובשפתה, אך הרב רמז שהזרעים של תורתו המאוחרת מצויים כבר בימי בחרותו וש"נעוץ סופן בתחילתן".

אלא שהדרך בין בחרותו של אדם לזקנותו, ובוודאי כשמדובר ברב שג"ר, רצופה משברים, פירוק ובנייה. הרב הזכיר בהזדמנויות שונות את דברי הראי"ה קוק ולפיהם רק מי שמוכן להריסות גדולות יזכה לבניינים גדולים (שמונה קבצים, א, קפד). לרב שג"ר היה מזה ומזה. כשהיינו בשיעור ד' או ה' בישיבת כרם ביבנה ציטט באוזני את הרבי מקוצק: קוהלת טען כי "יוסיף דעת יוסיף מכאוב" - ואף על פי כן אני מעדיף להוסיף דעת. הרב שג"ר אמר אז שהוא אינו בטוח שהוא מסכים עם דברי הרבי מקוצק, אך למרות זאת, הוא לא היה יכול אלא להמשיך בדרכו ולהוסיף דעת. הוא ידע היטב את המחיר הכבד שמשלם מי שמתמסר לאמת ולכנות בלי שמץ זיוף, מחיר שאינו רק משפחתי וחברתי, אלא בעיקר אישי. לאורך כל שנותיו הרב דיבר על חתירה לאמת, וכך גם, למשל, באחת מדרשותיו שבספר זה:נקודת האמת תלויה במה שהוא האדם. רק אדם שזיכך עצמו מכל התאוות, היצרים והשעבודים שלו וכל כולו שואף להגיע לאמת הנצחית - רק עליו זורחת הכרת האמת. הכרה זו זורחת דווקא בחושך, כאשר אין לאדם מה להפסיד; אז הוא זוכה לאותה הכרת אמת שהיא בחינת 'אמת ליעקב'... מהי אמת תמימה? זאת היכולת שלי לחיות את מה שאני, לראות את המציאות כפי שהיא - לא מתוך 'נגיעות', אלא מתוך תמימות (עמ' 63).

הרב שג"ר התייסר בשל המתח בין דבקותו במסורת לבין נאמנותו לאמת הפנימית שלו, וצמיחתו הרוחנית לא היתה ליניארית. את מאבקיו הפנימיים ניתן להשוות, במידה רבה, לאלה של ר' נחמן, שהיה מודע היטב לאיום של תורותיו על המסורת ועל תורת־אבות, ועם זאת היה אחוז באבותיו ובאבות אבותיו, שאותם הזכיר במקומות רבים בכתביו ובעיקר בסיפוריו. כך דרש הרב שג"ר בדרשה על זקנתו של אברהם:כל העניין של ישיבה הוא 'זקנה'. אי אפשר ללמוד תורה רק מצעירים או רק מעצמנו. מי שלא מוכן ללמוד את התורה של 'קצות', של ר' חיים, של ר' שמעון וגם של 'האבי־עזרי' - אין לו שייכות לתורה, משום שכל המשמעות של השתייכות לתורה היא ההשתייכות לכוח האבות, וזו הבחינה של 'זקנה'...מי שלא מוכן להיות חלק מאותה מסורת וחושב שהוא יכול להתחיל את התורה מעצמו, מי שאינו מוכן להגיע לאותה אינטימיות עם עולם התורה ועם היהדות, מי שרוצה להיות אינדיבידואליסט, להישאר מנוכר וללמוד כמו 'משכיל' - אף פעם לא יוכל להיות בן תורה.המשיח הוא 'בן פרצי', הוא פורץ מאותו כוח אינדיבידואליסטי שמקורו בסדום. אבל כל הכוח של הלבנה, של דוד, הוא בזה שהיא מקבלת את אורה מן החמה, מן האבות. אם הוא ניתק חלילה מן השורש, כלומר, מן האבות, אז הוא נהפך חלילה לסדומי (עמ' 54).

ואכן, דמותו של הרב שג"ר התאפיינה ב"נשיאת הפכים": מחד גיסא מושרשות ישיבתית במלוא מובן המילה, ומאידך גיסא עזות דקדושה. וכך כתב בדרשתו האחרונה ליום העצמאות התשס"ז:אני עדיין מאמין, בדרכו של הראי"ה, במהפכה רוחנית העשויה להתחולל בארץ ישראל. תפארתה של מדינה זו לא תהיה דווקא על עוצמה כלכלית וטכנולוגית וגם לא על רמת החיים הגבוהה של אזרחיה, אלא על היותה המקום של הצדק והטוב והארת הפנים. זהו המובן האמיתי של הברכה והשראת השכינה במדינה. אני מאמין שמדינה זו תוכל, במידה זו או אחרת, לממש את החזון הנבואי, הן כמדינת צדק והן כמדינת נס. לא פעם אני חש שהנטל מוטל דווקא עלינו, הדתיים והחרדים, ועלינו לשוב מדרכינו כדי לחולל תהליך כזה. עלול להתברר שאנו מעכבי הגאולה דווקא בגלל התבצרותנו בישן, במוסכם, בקפוא ובמנוכר.

נעוץ סופן בתחילתן המצוי בכתבי הרב שג"ר יבחין בזרעים של תורותיו המאוחרות כבר בדרשות המכונסות בספר זה. למרות פער השנים הגדול בין התורות המוקדמות והמאוחרות ולמרות קהלי היעד השונים, שורשו של עיסוקו של הרב שג"ר בכאב האנושי, בבני אדם ובניכור שהם חווים נמצא כבר בדבריו בשנת תשמ"ב. הוא אמר פעם ש"מדברים יותר מדי על אלוקים ופחות מדי על האדם". התנועה הפנימית הזו הביאה אותו אל גדולי האדמו"רים, ובמיוחד לעזים שביניהם - האדמו"ר מאיזביצה, בעל "מי השילוח", ר' נחמן מברסלב והאדמו"ר הזקן מחב"ד. פריצת הדרך שלו התבטאה בהבחנה שאותה לימד פעמים רבות בעקבות האדמו"רים האלה ואחרים, ולפיה אין לשאול רק מהי ההלכה, אלא גם מהו רצון ה' ובמיוחד "מה ה' אלוקיך שואל מעמך" - "מעמך" דייקא. באחד מהמשפטים הנוקבים שהונצחו בסרטון שהוקרן בכנס לרפואתו, אמר הרב שעובד

ה' צריך להיות במקום הכי אישי שלו, רק הוא ואלוקים, מבלי לערב מחשבות של אחרים. כאמור, החתירה למקום הזה ניכרת כבר בדבריו בשנת תשמ"ב:אדם מיואש - הוא לא יודע מה לעשות, הכל אצלו בספק, הוא לא חש בשום דבר הרגשה פנימית. מה יכול להאיר לו בתוך אותו יאוש? האמת - אמת לאמיתה, אמת שנובעת מתמימות. כאשר הוא שואל את עצמו: מה באמת הקב"ה רוצה ממני? מה באמת אומרת לי הפנימיות שלי? בשביל מה באמת באתי לעולם? מה באמת אני רוצה לעשות כאן? כשהאדם נאחז באמת, אמת שאינה נובעת מכפייה - מזה שהוא רוצה ש'כך יהיה', אלא מכך שזאת היא המציאות - אזי אותה אמת יכולה להאיר את היאוש (עמ' 63-64).

ברוח זו דיבר על לימוד תורה אמיתי:כדי ללמוד תורה צריך עזות, 'עזות דקדושה', לא להיות "ילד טוב' שרק שומע מה שאומרים לו. צריך עזות כזאת שהתורה תגלה את העצמיות שלי ותהפוך לתורה שלי. זה קורה כשיש לי את היכולת להבין בעצמי בתורה, לראות איפה התורה הופכת להיות התורה שלי... (עמ' 75).האדם מחפש לימוד משמעותי, לימוד שמלמד אותו איך לחיות - לא רק לימוד 'משכילי'-פורמליסטי, אלא לימוד שמבטא את עומק החיים שלו, את געגועיו, את כיסופיו למשהו שמעל השמש, את רצונו לחיות חיים בעלי משמעות, חיים שבהם 'דבק בה' יתברך. הוא מחפש לימוד שמלמד באמת את המציאות האמיתית, לימוד שיוציא אותו מן המציאות הרדודה, שייתן לחיים איזו שליחות, איזו משמעות, איזה ניגון של עומק, של תכלית, שילמד אותו מה יעשה האדם וחי (עמ' 70).

כך דרש על הכנות והאמת של התפילה:מהי בעצם המטרה של התפילה? מן הפרספקטיבה של עבודת האדם על עצמו, תפקידה של התפילה הוא להביא את האדם לאמת. אפשר לשקר, אך אי אפשר להתפלל בשקר...המטרה של התפילה היא להרגיל את האדם לדבר דיבורים אמיתיים, לא מן השפה ולחוץ, אלא דיבורים שינבעו מן האמת שבלבו פנימה. מה זאת אמת? כמו שאומר רבי ישראל סלנטר: "דבר שהלב מעיד על אמיתתו". הסימן שהתפילה היא אמיתית הוא שהאדם מאמין במה שהוא אומר (עמ' 64).

פרוזדור לטרקלין‏הדרשות בספר שלפנינו משקפות פן מוקדם של הרב שג"ר הן בהוויתן הישיבתית והן בשפתן, שהיא שפת הלמדנות החסידות והמוסר. אופיין הישיבתי של הדרשות הללו, שמשקף דתיות עמוקה ורוויה ברוח המוסר, שהיה "האור המקיף" בישיבת הכותל באותם ימים, וכנותם של הדיבורים, הפונים ישירות ללבו של בחור הישיבה - להעצמת תפילתו, לימוד התורה שלו, כנותו ודבקותו הטוטאלית בעבודת ה' - כל אלה עשויים להיות שער ומבוא, פרוזדור לטרקלין של הסוד של תורתו. גם אלו שלא יוכלו לרדת לסוף דעתו - כרבי מאיר, שחבריו לא ירדו לסוף דעתו (השוואה שערך הרב עמיטל שליט"א בדרשתו בכנס לרפואתו של הרב שג"ר) - לפחות יוכלו לעמוד על תחילת דעתו.

הרב שג"ר היה איש של כנות וחיפוש אמיתי. בשנים שחלפו מאז דרש את הדרשות שבספר הזה השתנו והתחדשו גם אצלו השפה, המושגים, מוקדי העיסוק וההארות הרוחניות. כחלק מעמידתו מול עצמו ומול אלוקים בלב נשבר ומיוסר מחד ובעזות דקדושה מאידך, הפכו הדיבורים של המוחין להיות עיקר ובכך נעשה הרב שג"ר יותר חב"די. עם השנים הצטרפו נושאים נוספים לתחומי העניין שלו, וספרות ענפה מעולם היהדות והפילוסופיה קנתה לה שביתה בעולמו ההגותי.

על המוותאנחנו נמצאים עתה בסיום הזמן... תחילתו של הקיץ במה שהיה נראה אז כמלחמת אחים - הנסיגה מסיני, פינוי ימית. בסופו של דבר, התהליך נסוב על צירו במאה שמונים מעלות - המלחמה בלבנון והמצור על ביירות. אלו שתקפו אז את הממשלה מצטרפים אליה היום, והתומכים של אז הם השוללים של היום. במסגרת זו אין לנו, כמובן, עניין בפוליטיקה, אלא בצד הערכי־הרוחני של הדברים, בבחינת הדברים מנקודת המבט של אמונה (עמ' 238).

הדרשות האחרונות בספר משקפות את הלך הרוח בחברה הישראלית השסועה והסוערת בשנת תשמ"ב (1982), בעקבות חורבן חבל ימית מחד ומלחמת לבנון מאידך, ולא פחות מכך את הלכי נפשו הרגישה של הרב שג"ר. הוא ניצב על קברם של שניים מתלמידי הישיבה שנהרגו במלחמה, הקדושים אריה יהושע שטראוס (בן דודי) ושמואל יאיר לנדאו הי"ד, ודיבר על המוות ועל אמונה. נוכח האווירה הפסימית ששררה אז במדינה והתעצמה עם השנים, הרב מעולם לא איבד את אמונתו בצדקת דרכו של המהלך ההיסטורי של שיבת העם היהודי לארצו. גם ברגעים של פירוד לאומי, תככים ועוולות, ולימים, אף אחרי ההתנתקות, דיבר על החיים ועל עבודת ה', שמקבלים את משמעותם וממשותם דווקא בזמנים קשים של חורבן ושכול. מאידך גיסא, הוא ביקר בחריפות את המנהיגות, שהובילה למלחמה שאינה מלחמת אין ברירה, ואת ההיבריס, שיגעון הגדלות, שאחז בפוליטיקאים אשר החליטו לעשות "סדר חדש" במזרח התיכון. כדרכו, הוא הדגיש שאין כוונתו לדבר על פוליטיקה, אלא על השאלה מה ה' שואל מאיתנו בעת הזאת.

הדברים שאמר באותם ימים על הסתלקות הצדיקים - תלמידיו שמתו במלחמה - נשמעים כעת כהספד על עצמו:אפשר לעשות 'לשמה' רק מתוך חיים בצלו של המוות. בשם הבעש"ט מובא שכשאדם מתפלל הוא צריך לחשוב שימות אחרי התפילה הזאת, ואם באמת יעמוד מתוך ההרגשה הזו, יוכל באמת להתפלל לקב"ה. דבר אמיתי אפשר לעשות רק אם אני מוכן לעשות אותו גם אם זה יהיה המעשה האחרון שלי... אלה דברים שנוגעים ממש לשיתין של האדם, למציאותנו הפנימית. המוות הוא הדבר היחיד שמוציא את האדם מן הגאווה... התפקיד של המוות הוא מנוחה. הרשעים מתים, 'מגיע להם'; הצדיקים נחים. בעצם, כל שאיפתו של האדם היא להגיע אי פעם למנוחה, לנצחיות, לשלווה - "ושם ינוחו יגיעי כוח". אדם עמל, עובד ורוגז, ומתי מנוחתו? בסוף, שם השבת שלו (עמ' 218-219).